

מהסוגיא בתחילת מסכת תמורה. ע' בכל זה בשו"ת המיוחסות להרשב"א קכה; הגהות מרדכי ספ"ג דשבועות; סמ"ע חו"מ רח; שו"ת חת"ס יו"ד ו' וחו"מ עט; (מנחת חינוך שסא, ה); שדי חמד מערכת כ' כלל נה; שו"ת משיב דבר ח"ב ה; קובץ שיעורים וגליוני הש"ס כאן, ועוד.

אמר ליה אביי, וכל היכא דאמור רבנן לא ליזבין אע"ג דזבין לא הוה זביניה זביני, והתנן בית שמאי אומרים תמכור ובית הלל אומרים לא תמכור אלו ואלו מודים שאם מכרה ונתנה קיים... נפק רב יוסף דק ואשכח... — ומסקנת הסוגיא להלן כרב יוסף. וצריך ליישב קושיית אביי ממשנתנו. ונראה שיש לחלק בין איסור ודאי לאיסור ספק, (כדרך שמצינו חילוק בין ודאי-דבריהם לספק-דבריהם לענין ברכה — בשבת כג.), שלא אסרו בית הלל למכור אלא מחמת הספק, שמא בזכותו נפלו, הלכך בדיעבד המכר קיים — כי אפשר שבזכותה נפלו ולא בזכותו. ועוד יש לומר (עפ"י דיוק דברי רש"י לעיל עה): שאיסור מכירת נכסי מלוג אינו על האשה אלא על הלוקח הבא לימלך — הלכך בדיעבד מכרה קיים, שאין לקנסה. (עפ"י אבני נור אה"ע שלה, ג-ד)

דף פב

דלמא רבי נתן היא... אלא לא אשכחן תנא דמחמיר תרי חומרי בכתובה אלא אי כרבי מאיר אי כרבי נתן — צריך באור, הלא שעבודא דרבי נתן אינה 'חומרה' אלא דין תורה. ועוד, הלא מצינו חומרות רבות בכתובה, בדיני מטבע ושביעית ועוד, ומדוע דוקא שתי החומרות הללו אינן יכולות לדור בכפיפה אחת בכתובה.

יש לפרש שבשעבודא דרבי נתן, מלבד מה שנתחדש שאין הלוחה של הלוחה יכול לומר למלוה לאו בעל דברים דידי את [וזהו מפני שגופו משועבד לפרעון], נאמר דין נוסף, שהמלוה יכול לגבות מן החייבים ללווה ללא הסכמתו, וזהו מפאת שעבוד נכסים שיש ללווה, שלכן גם חובותיו משועבדים למלוה כמו שאר נכסים שלו שהם משועבדים גם אם עברו לרשות אחרת.

ונראה שרבי מאיר וחכמים שניהם סוברים שלא תקנו בכתובה שתי חומרות מעיקרא אלא או שעבוד הגוף עיקר [ורק תקנו שיכולה לגבות גם מלקוחות], או שעבוד נכסים עיקר ואין על גופו שעבוד אלא מצוה בעלמא. ובה נחלקו; רבי מאיר סבר שעבוד הגוף עיקר, הלכך אין לחלק בין קרקע למטלטלים, אבל אין לו שעבודא דרבי נתן בכתובה, שהרי כאמור שעבוד זה מבוסס על שעבוד-נכסים. וחכמים סוברים שעבוד נכסים עיקר ולדבריהם אפשר שיש שעבודא דרבי נתן בכתובה, אבל כיון ששעבוד נכסים עיקר לא תקנהו אלא על קרקעות. (עפ"י ביצחק יקרא ח"א מ)

מסתפינא דעבדת לי כדעביד פומבדיתאה רמאה — כבר הראו הראשונים מכמה מקומות בש"ס על תכסיסי ערמה ורמאות שהיו מצויים אצל בני פומבדיתא. (ע"ע במובא בב"ב מו).
יש לרמוז הדבר בשם המקום, כענין שאמרו שמא קגרים: **פומבדיתא** — פום בדיתא, פה דובר בדיות.

בכללות ענין מעכשיו ולאחר שלשים — ע' באריכות בספר דברי אמת, דף מד ואילך; שו"ת משיב דבר ח"ה סד; קהלות יעקב — ב"מ לא.

ע"ב) ולקחה לו לאשה — כיון שלקחה נעשית כאשתו — שהיה לו לכתוב תחילה ולקחה ואחר כך יבמה יבא עליה כסדר הכתוב כי יקח איש אשה — ובעלה, שהרי ראוי תמיד להקדים קידושין לביאה, גם ביבמה, כמו שאמרו בגמרא — אלא מכאן שבא הכתוב לתאר שלאחר מעשה

היבום כבר אינה 'במתו', אלא הריהי כאשה הלוקחה לבעלה בקידושין רגילים. (עפ"י משך חכמה — תצא כה,ה)

על השאלה אם דין זה, שנעשית כאשתו לכל דבר, מגדיר את עצם מצות יבום, שכל שאינו לוקחה להיות כאשתו אין כאן מצוה, או שמא אין חלות היבום תלוי בקנין אלא שהוא דין המסתעף מן היבום, להיות כאשתו — ע' במובא ביבמות ג: וע"ע ב'חדושי הגר"ח על הש"ס' — פרק החולק; מנחת חינוך תקצח,ה; שבט הלוי ח"ג קצט,ה.

'החזירה הרי היא ככל הנשים ואין לה אלא כתובתה... על מנת כתובה ראשונה מחזירה' — פירש הרמ"ה (מובא בשיטה מקובצת), שאין אומרים כן אלא בזמן שעדיין לא פרע לה כתובתה, אבל פרעה, כשחוזר צריך לכתוב לה כתובה אחרת.

[ואולם מדברי רש"י (פא. ד"ה מגרשה בגט) משמע שגם לאחר שהגבה את כתובתה, כשמחזירה מחזיר על מנת כתובה ראשונה. וזה צריך עיון, הלא כבר פרע לה ואינה אצלו. ועוד, הלא קלה היא בעיניו להוציאה. ואפשר שאמנם אסור להשהותה באופן כזה. וצריך עיון. קובץ שעורים — רפת].

פרק 'הכותב' — דף פג

'רשב"ג אומר: אם מתה יירשנה מפני שמתנה על מה שכתוב בתורה' — ומשמע שסילוקו על הפירות בחייה מועיל. והקשה הגרעק"א, למאן דאמר (בב"ב קמא). 'קני את וחמור' לא קנה כלום, [ולדברי הקצות-החשן (רי סק"ה), באותו אדם הכל מודים שהקנין כולו בטל מתוך שבטל מקצתו], אם כן כיון שכולל שני דברים, 'בחייך ובמותך' ואחד מהם אינו חל, לא יחול כלום. ויש לחלק בין קנין משותף, שנידון כדבר אחד, שאין דעתו לחול זה בלא זה, ובין דין 'סילוק' שיש לומר שהוא חל על כל דבר בפני עצמו. (עפ"י פשט ועיון לגר"מ שטרנבוך שליט"א.)

לכאורה נראה עיקר החילוק, שכאן הנידון הוא על שתי זכויות נפרדות — זכות הבעל בנכסים בחיי אשתו, לפירות או למניעת מכירתה, וירושת הבעל, ואין כל קשר ביניהם, הלכך סילוקו מאחת מהן אינו שייך לסילוקו מהזכות האחרת, משא"כ בהקנאה. ולפי סברא זו יתכן שגם בסילוק קיים דין ד'קני את וחמור'.

דין 'סילוק' — דינים והגדרות

בדין סילוק אדם מזכויות המגיעות לו בעתיד, המבואר בסוגיתנו, מצאנו אצל הראשונים חילוקי דינים בפרטים שונים; —

א. נחלקו ראשונים (עפ"י הירושלמי. ע' ברא"ש) האם מועיל סילוק כלפי נכסים שנפלו לאשה לאחר הנישואין; יש אומרים שכלפי אותם נכסים אין דבריו מועילים, כיון שלא באו לעולם בעת הסילוק. ויש חולקים.

ב. לפי באור הרא"ש את דברי הירושלמי, יכול הבעל לסלק עצמו לאחר הנישואין, מפירות נכסים שיפלו לו בעתיד. ויש סוברים שאין מועיל סילוק כלל לאחר נישואין, כפשטות דברי הגמרא.

ג. כתב הרמב"ם (הל' אישות כג,ה) שמועיל סילוק חלקי. היינו, שהתנה עמה שיירש מקצת מן הנכסים, לא כולם. והשולחן-ערוך לא הביא דין זה.

הגאון ר' אלחנן וסרמן זצ"ל, כתב לתלות את השאלות הנזכרות בנידון יסודי אחד; האם ה'סילוק' מתייחס וחל על הדין או על הנכסים? היינו, האם כשאדם מוותר על זכות שתקנו לטובתו, הרי הוא כעוקר את התקנה מעיקרה, שבאופן שאינו חפץ בתקנה — לא תקנו לו. או הסילוק הרי הוא כגדרי קנין, או שאר חלויות ממוניות החלות על הנכס, (וכן יש לדייק מלשון הסילוק 'דין ודברים אין לי בנכסייך'. אינו אומר 'אין לי עמך'. אילת השחר).

ו. כאמור לעיל, הסיקו שאפילו לרבי נתן שמוציאים מן החייב ומגבים לבע"ח של בעל-חובו, אין הדין כן בגביית מטלטלים של כתובה, שלא מצינו תנא המחמיר שתי חומרות בכתובה (שהיא מדברי סופרים. רש"י).

דף פב

קנד. א. מי שמת ונפלה אשתו לפני אחיו ליבום, והניח נכסים — למי שייכים הנכסים? ומאין גובה היבמה את כתובתה?

ב. האומר לחברו לך משוך פרה זו ולא תהא קנויה לך אלא לאחר שלשים יום, האם קנה?

א. מת והניח קרקעות — הרי אלו משועבדים לכתובת אשתו. והוא הדין לפירות מחוברים. ולרבי מאיר, אף פירות תלושים או מעות ושאר מטלטלים משועבדים לכתובה. הלכך היבם לוקח בהם קרקע והוא אוכל פירות. וכיון שכל הנכסים משועבדים לכתובתה, אין היבם רשאי למכור כלום מקרקעות המת. גירשה היבם — אין לה אלא כתובתה (והשאר שלו ורשאי למכור). החזירה — הרי היא ככל הנשים ואין לה אלא כתובה.

מדין תורה גובה היבמה את כתובתה מיד במות בעלה, אלא כיון שהיבם זוכה בנכסיה מדרבנן, שזיקה כספק-נישואין, לכך אין לה כתובה אלא כשמת היבם או גירשה. (עפ"י רמב"ן; אבני נור אה"ע רכ, יד; שם).

אין לה נכסים מראשון (אף לא נכסים משועבדים. תוס'), יש לה כתובה משני, שלא תהא קלה בעיניו להוציאה.

ודוקא עיקר הכתובה, אבל תוספת שכתב לה הראשון, אין השני חייב ליתן לה מנכסיו אלא אם נתחייב לה מדעתו בעת שכנסה. (עפ"י שו"ת ר"י מגאש קלט).

חלץ לה אחד מן האחים — הריהי גובה כתובתה מנכסי בעלה, ושאר הנכסים מגיעים ליורשיה — לאביו, ואם אין האב קיים, חולקים בהם כל האחים בשוה. ומתקנת הקהלות, שהיבם והיבמה חולקים בנכסים לאחר חליצה. (ע' מרדכי יבמות כב; שו"ת מהר"ם מרוטנבורג ד"פ תקסג; תרומת הדשן רכ).

ב. 'לך משוך פרה זו ולא תהא קנויה לך אלא לאחר שלשים יום'; אם אמר לו 'קנה מעכשיו' — קנה לאחר שלשים יום ואפילו אינה בחצר של לוקח אלא עומדת באגם. (ודוקא שם שמועילה משיכה, אבל לא בתצרו של המוכר. ע' להלן פו:). לא אמר 'מעכשיו' — לא קנה. כן פירשו את דברי רבי יוחנן.

א. דוקא במשיכה וכד', אבל קנין כסף מועיל גם ללא אמירת 'מעכשיו' ואפילו נתעכלו המעות בהגיע זמן הקניה, כיון שאם לא ייקנה חייב הקונה לשלם וכאילו הכסף בעין כל שעה. ובשטר גם כן מועיל ללא 'מעכשיו' ובלבד שלא נתקרע השטר ביום שלשים כשחל הקנין. (עפ"י תוס').

ב. ישנן דעות שבאמירת 'מעכשיו ולאחר שלשים' יש כאן ספק-חזרה, שמא אמירת 'לאחר שלשים' מבטלת ה'מעכשיו'. ויש דנים אותו כקנין גמור מעכשיו עם תנאי 'לאחר שלשים', ולפי זה קנה אפילו עומדת לאחר ל' ברשות המקנה. (עתוס' עפ"י קדושין נט; ר"ן להלן פ"ט. וע' מגיד משנה — מכירה ב; שער המלך — גירושין ט, א; קהלות יעקב ב"מ לא, בהגהה).